SPACE IN ILEANA MĂLĂNCIOIU'S POETRY

Iulia Nedelea
PhD, University of University of Craiova

Abstract: Space has an essential role in Ileana Malancioiu's poetry. In order to define it, we have grounded this essay in the concepts of Gaston Bachelard of the outside and the inside. The poems in the first stage of Ileana Malancioiu's creative trajectory set their sights on excavating a space pertaining to an inside that subsumes the outside and changes its borders. There is a permanent battle between the inside and the outside that the former wishes to subjugate, birthing something that we can call an anti-territory. The heart is the core element around which a poetics of the anti-territory curdles. On the other hand, the tomes from the final part of the poet's creations place the inside under the dominion of the lack of intimacy. It is for this very reason that the latter poems of Ileana Malancioiu situate the I on the plane of exile.

Key words*: poetry, space, territory, self, otherness.*

S-a discutat mult în critica literară despre felul în care poezia de început a Ilenei Mălăncioiu se distinge de cea a ultimelor volume prin dimensiunea morală pe care acestea din urmă și-o asumă.

Gaston Bachelard face o afirmație, atunci când pune problema conceptelor de *afară* și *înlăuntru*, legată de felul în care distincția dintre cele două trasează și o graniță etică: "afară și înlăuntru alcătuiesc o dialectică de fractură (...) Ea are limpezimea tăioasă a dialecticii lui *da* și *nu* care hotărăște totul. Facem din ea, fără să băgăm de seamă, o bază de imagini care comandă toate gândurile despre pozitiv și negativ"[1].

Afirmația lui Bachelard ne ajută să înțelegem mai bine felul în care se realizează mutația în poezia Ilenei Mălăncioiu, întreaga ei creație configurându-se în ansamblul său ca "un mit primar al lui înlăuntru și al lui afară"[2]. Mai întâi, trebuie să ne oprim asupra elementelor care dau semnificație spațiului în poemele din volumul *Pasărea tăiată* până la *Peste zona interzisă* și să ținem cont mai ales de faptul că ele sunt puse în legătură și se revendică în cea mai mare parte de la miturile antice și de la cele creștine.

Un poem care ne atrage atenția este *Vis*, care fixează deja un teritoriu aparte în care se va regăsi aproape toată poezia de început: "cânt pe inimă ca pe-o frunză de fag"[3]. Există, știm bine, o întreagă teorie legată de simbolul inimii ca principiu al lumii interioare. Inima este pusă în legătură cu starea primordială și, în tradiția creștină, "mișcarea dublă (sistolă și diastolă) a inimii

[1] Gaston Bachelard, *Poetica spațiului*, traducere de Irina Bădescu, Editura Paralela 45, Pitești, 2003, p. 239.
[2] *Ibidem*, p. 240.
[3] Ileana Mălăncioiu, *Pasărea tăiată*, Editura tineretului, București, 1967, p. 64.

face din ea și simbolul dublei mișcări de expansiune și de resorbție a universului”[4], prin urmare, ea este și principiul care trasează direcțiile spațiale.

Vorbim de *anti-teritoriu* în poezia Ilenei Mălăncioiu în măsura în care, aflată în centrul viziunii poetice de început, inima devine centru al spațiului interior care, ramificându-se, supune exteriorul și îi transfigurează granițele. O serie de elemente alcătuiesc *anti-teritoriul* (scorbura, râul, lutul, lemnul sau piatra), definindu-l ca pe un spațiu în care ființa se închide pentru a se deschide spre ilimitat. O afirmație foarte potrivită face Bachelard în acest sens: “închis în ființă, va trebui totdeauna să ieși de acolo. Abia ieșit din ființă, va trebui mereu să intri iar în ea. Astfel, în ființă, totul este circuit”[5].

Dacă inima este principiul omului lăuntric, interior, atunci ea trebuie să fie “închisă în exterior”[6] ca să se poată deschide către nemărginire și vis. Adevăratul spațiu, în care libertatea este regăsită cu desăvârșire, va fi, prin urmare, *înlăuntrul-afară*, din care inima radiază și se ramifică pe sine într-o multitudine de elemente, pe care năzuiește să le întoarcă spre un centru: “ființa este rând pe rând condensare ce se dispensează sfărâmându-se și dispersare ce se întoarce către un centru”[7].

În același poem, *Vis*, citat mai sus, se configurează ideea coborârii în inimă pentru a regăsi întregul din afară: “E prea mult cântec împrejurul nostru/ L-ascult cu ei și nu-l mai înțeleg/ Parcă m-aș fi temut să rup o frunză/ Și am cântat dintr-un copac întreg”[8](*Vis*). Nostalgia de a coborî într-un spațiu a cărei lumină nu poate veni decât din adâncime o regăsim și în poemul *Dumbrava minunată*: “Astăzi m-am rătăcit în pădure,/ Prea mulți copaci s-au strâns în preajma mea/ Și-am adormit într-o scorbură fără sfârșit/ Iluminată de lemnul din ea”[9].

Această imersiune, care este, de fapt, miza existenței, nu o poate face decât inima, așa cum apare într-un alt poem care din nou ne vorbește despre transgresarea unui teritoriu pentru a descoperi anti-teritoriul, căderea în gol, vidul, *Poarta fără chei*. Trecerea spre un dincolo al visului nu se poate realiza decât folosind centrul ființei drept cheie: “Trec prin fața unei porți fără chei,/ Bat cu inima-n fierul masiv”[10].

Coborârea în adâncimea cea mai profundă aduce cu sine, de fapt, unitatea principiului prim care este inima, cu elementele ce țin de *afară*, ceea ce și ține coagulată lumea poemelor de început ale Ilenei Mălăncioiu. În poemul *Negru-Vodă*, trimiterea la simbolul inimii se face indirect, dar ea sugerează cel mai bine lipsa de fisuri a acestei lumi în care toate elementele sunt un tot organic. Observăm, totodată, pământul care devine simbol al trecerii dintr-un spațiu în altul, pe măsură ce materia se transfigurează într-o substanță eterică: “Se subțiază oasele lui Negru-Vodă/ În Argeș la Biserica Domnească.../ I se preface trupul mort în suflet/ Și intră-n noi să nu se risipească.// Și sângele de suflet îngroșat/ Ca de pământ începe să se facă;/ Parcă ne cade

[4] Jean Chevalier, Gheerbrant Alain, *op. cit.*, p. 151.
[5] Gaston Bachelard, *Poetica spațiului*, traducere de Irina Bădescu, Editura Paralela 45, Pitești, 2003, p. 241.
[6] *Ibidem*, p. 243.
[7] *Ibidem*, p. 245.
[8] Ileana Mălăncioiu, *op. cit.*, p. 40.
[9] *Ibidem*, p. 62.
[10] *Ibidem*, p. 58.

carnea de pe noi/ Și oasele din humă le îmbracă.// Un Negru-Vodă viu mi-apare-n față/ Cu zece meșteri după el trecând/ Mă uit la ei prin sticla prăfuită/ Și-mi pipăi trupul cald și mă-nspăimânt./ Cu piatră și cu iarbă-amestecată/ Mi se adună carnea în sfârșit,/ Mă sprijin în pământul plin de meșteri/ Și plec lăsând mormântul răscolit”[11].

Lipsa coagulării unui spațiu geometric concret este ceea ce caracterizează *anti-teritoriul* în poemele de început ale Ilenei Mălăncioiu. Logica lui *înlăuntru* este însăși suspendarea formei și păstrarea materiei ca unic principiu. În *Către Ieronim* coborâm și mai mult în indeterminare într-un spațiu în care “spiritul și-a pierdut patria geometrică și sufletul plutește”[12].

Absenței teritoriilor concrete li se asociază, mai ales în acest volum, rătăcirea. Nu puține poeme vor înfățișa fuga într-o continuitate a indeterminărilor, întrucât Ieronim nu va putea fi prins nici măcar într-un trup care să-l individualizeze. Ochiul său albastru, de sticlă, indeterminat în adâncimile sale, sugerează tocmai această absență a fixării ființei într-o teritorialitate. În fond, ca aceasta să se configureze, ar fi necesară o particularizare, o individualizare a ființelor care să-și stăpânească ținutul. Ele rămân, însă, principii generale prin care radiază centrul interior al lumii, adică inima.

O simbolistică apropiată regăsim și în volumul *Inima reginei*, care în întregime se construiește pe ideea coborârii inimii însăși în adâncimea pământului (în stâncă), răpirii și căutării ei.

Dacă în cele trei volume analizate mai sus, direcția fusese aceea spre un înlăuntru care atrage elementele exterioare și coagulează un întreg cosmos, în *Peste zona interzisă,* conceptul lui *înlăuntru-afară* se configurează mai limpede. Se întrevede odată cu acest volum conceptul de om ca “ființă întredeschisă”[13].

Dacă până acum teritoriile erau lipsite de limite, acum se prefigurează pentru prima dată o graniță între două lumi. Ceea ce implică, totodată, și o demarcație etică (despre care menționam la început), deoarece orice transgresare a limitelor aduce cu sine o implicație pozitivă sau negativă, o urcare sau o coborâre.

Orice prefigurare a unor granițe aduce cu sine un element cheie despre care vorbește și teoreticianul francez, anume *ușa*. Prin ea se realizează trecerea înspre sacru. Se trece dinspre indefinit, spre un teritoriu în care se întrevede limpezimea unor coordonate. *Zona* care se configurează acum se traduce prin elemente precum odaia întunecată, prăpastia, marginea. Ea este numită “interzisă” tocmai fiindcă deschide spre revelația a două lumi, căci “ușa trezește în noi două direcții de vis”[14]. Ființa nu va putea ști niciodată ce direcție va lua trecerea pragului.

Dinspre inima – principiu al universului și al omului interior -, se trece înspre chip, principiu pe care se va configura de acum încolo o geometrie diferită a spațiului: “pe acel munte luminos, spre culme/ de mine însămi înadins fugită/ în taină îmi descopeream încet/ fața-n

[11] *Ibidem*, p. 46.
[12] Gaston Bachelard, *op. cit.*, p. 246.
[13] *Ibidem*, p. 249.
[14] *Ibidem*, p. 251.

albastru zugrăvită.// Era aproape ireală încă,/ ar fi putut să fie o simplă boare,/ doar mâna ta înfricoșată/ o contura încet sub soare”[15] (*Pe acel munte luminos*).

Tocmai fiindcă nu i se pot fixa granițe, *anti-teritoriul* stă sub semnul lui *a locui*. Eul locuiește spațiul, iar spațiul îl locuiește pe el, tocmai de aceea și nostalgia indeterminării din *Peste zona interzisă*, a eului care nu se mai poate întoarce în spațiul generic atâta timp cât a trecut deja o graniță spre un alt teritoriu, iar ușa spre acel *acolo* a fost deschisă.

Volumul *Urcarea muntelui* aduce cu sine două concepte importante, cel al lui *afară* și cel al lipsei spațiului intimității. Interiorul, în măsura în care există unul, devine subiect de spectacol, iar poezia este, în cele din urmă, numai un personaj care se dăruiește în totalitate exteriorului: “Poezia a coborât în stradă.// Se uită-n toate părțile deodată/ Orice drum tot acolo duce/ Timpul melancoliei a trecut/ Ea încotro s-o apuce”[16](*Cântec*).

Strada nu este unicul spațiul privilegiat al lui *afară*, cu toate că aici e locul predilect al crimelor și teritoriul pe care, de această dată, morții se desfășoară nestingheriți. Lui *afară* îi corespund spațiile unde eul se exilează: țara din creier, cimitirul, odaia pustie, gara, muntele. Dincolo de faptul că moartea își pierde caracterul intimității și devine publică în plină stradă, ea își pierde și misterul. Revelația, de data aceasta, față de celelalte poeme de început, este, nu moartea, ci viața, care devine imposibilă: “numai să nu mori deloc nu se poate/ și asta îmi dă o oarecare speranță”[17].

Muntele, element central al volumului, este un simbol pentru cetatea care aspiră către un ideal colectiv. Însă, acest simbol cunoaște o mutație în semnificațiile lui. Dinspre ideal de libertate, el trece înspre o imagine a cetății-închisoare și, dintr-odată, ne aflăm într-un spațiu în care nimic nu mai este privilegiat – *afară* aduce cu sine, nu pierderea sau risipirea ființei, ci închiderea și fixarea ei în tipare. Interesant este și că acest spațiu al lui *afară* este complet lipsit de prezența alterității: “Cineva a avut grijă să nu mai fim cu adevărat/ Nici măcar doi la un loc și a reușit”[18]. Dacă alteritatea încearcă să devină o prezență, ea nu reușește decât să se transforme în intrusă: “Primăvară, o pasăre albastră îmi bate în geam (...)/ De mult nu m-am mai putut bucura/ De nimic venit din afară”[19].

BIBLIOGRAPHY

1. Bachelard, Gaston, *Pământul și reveriile odihnei*, traducere de Irina Mavrodin, Editura Univers, București, 1999.
2. Bachelard, Gaston, *Poetica spațiului*, traducere de Irina Bădescu, Editura Paralela 45, Pitești, 2003.

[15] Ileana Mălăncioiu, *Peste zona interzisă*, Editura Cartea Românească, București, 1979, p. 6.
[16] Idem, *Urcarea muntelui*, Editura Litera, București, 1992, p. 10.
[17] *Ibidem,* p. 47.
[18] *Ibidem.*
[19] *Ibidem.*

3. Chevalier, Jean, Gheerbrant Alain, *Dicționar de simboluri, mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori,numere,* vol. 1 A-D, vol. 2 E-O, vol 3. P-Z, Editura Artemis, București, 1995.
4. Mălăncioiu, Ileana, *Pasărea tăiată*, prefață de Ștefan Augustin Doinaș, Editura Tineretului, București, 1967.
5. Mălăncioiu, Ileana, *Către Ieronim*, Editura Albatros, București, 1970.
6. Mălăncioiu, Ileana, *Inima reginei*, Editura Eminescu, București 1971.
7. Mălăncioiu, Ileana, *Crini pentru domnișoara mireasă*, Editura Cartea Românească, București, 1973.
8. Mălăncioiu, Ileana, *Ardere de tot*, Editura Cartea Românească, București, 1976.
9. Mălăncioiu, Ileana, *Peste zona interzisă*, Editura Cartea Românească, București, 1979.
10. Mălăncioiu, Ileana, *Linia vieții*, Editura Cartea Românească, București, 1982.
11. Mălăncioiu, Ileana, *Urcarea muntelui*, ediție necenzurată și adăugită, Editura Litera, București, 1992.